

КОЛЯДКОВА ОНІМІЯ В АСПЕКТІ ВПЛИВУ

В статті акцентована гармонизуюча роль фольклорних текстів, в частности українських колядок. Проаналізований онімний пласт мови колядок з урахуванням його типології та впливовості, визначені основні типи актуальної онімної лексики, наведені її кількісні характеристики, які підкреслюють внутрішню впливовість цих одиниць.

Ключові слова: українські колядки, антропоніми, теоніми, топоніми, впливовість.

The article deals with the harmonization role of folk-lore texts in particular the Ukrainian christmas carol. It is analysed onimniy layer of carol's language, taking into account a typology and influential specific, the basic types of actual onimniy vocabulary are selected, it is resulted quantitative descriptions which underline natural suggestiveness of these units.

Key words: Ukrainian christmas carol, antroponimi, teonimi, toponimi, influence.

Сучасні дослідники відзначають зростання негативного фону сучасного комунікативного простору, його загальної патогенності (див., наприклад, праці В. Аврамцева, О. Бондаря, Є. Волкова, Т. Ковалевської, М. Лозинського, Б. Потятиника та ін.), що, у свою чергу, акцентує на необхідності детального аналізу текстів, які суміщують і природний впливовий потенціал, і наскрізну гармонійність. Саме це визначає **актуальність** розвідки, скерованої на з'ясування мовних особливостей субстратних впливових текстів (див. праці Т. Ковалевської, Н. Кутузи, В. Різуна, І. Черепанової та ін.), до яких щонайперше уналежнюють фольклористику, зокрема й колядкові пісні [1; 2; 3], проаналізовані в цьому аспекті переважно на фонетичному рівні [4; 5]. Проте лексико-семантичний шар мови колядок, а в його межах — онімний простір як потужний складник мовної тканини фольклору в цілому [6] ще не ставали предметом аналізу, що увиразнює актуальність пропонованої статті.

Матеріалом статті виступають онімні одиниці колядок загальною кількістю понад 100 одиниць, дібрані зі збірника українських колядкових текстів [7]. **Мета** статті — виокремити та проаналізувати оніми колядкової мови з огляду на їхню типологію та впливову специфіку.

Н. С. Колесник зазначає, що оніми, засвідчені українським фольклором, тривалий час залишалися поза увагою дослідників, хоч розуміння важливості їх вивчення з'явилося доволі давно. Незважаючи на це, на кінець XX століття ономастикон української народної творчості все ще перебуває поза серйозною увагою дослідників. Але в той же час фольклорна ономастика являє собою окремий напрям ономастичних досліджень і потребує спеціальної лінгвістичної уваги [8: 2–3]. Магічна функція, яку первісно виконували всі жанри обрядового фольклору, сформувала й особливе сприйняття власного імені та його вживання [8: 14].

Оскільки фольклорний твір — це кожного разу творче відтворення, а до певної міри й перетворення первісного тексту з урахуванням часу, території, особистості нового виконавця, то, відповідно, ономастикон фольклорного твору — це майже щоразу новий, суголосний часові й діалектному середовищу набір імен. Н. С. Колесник у цьому аспекті відзначає, що частину фольклорних найменувань становлять оніми культурно значимі, осмислені, усвідомлені, емоційно пережиті народом, оніми-символообрази, оніми-концепти [8: 68], що визначає їхню впливову насиченість і природну сугестогенність (див. і праці О.Карпенко, Т.Ковалевської та ін.) [9]. Цілком природно, що центральними онімами колядкових текстів виступають власні імена божественних осіб — персонажів творів цього жанру, тобто теоніми: *Ісус Христос, Марія*.

З метою об'єктивного вивчення масиву онімів українських колядкових текстів розглянемо 41 пісню збірки “Коляди і щедрівки на Різдво Христове і Богоявлення з додатком пісень страсних, воскресних та інших пісень церковних” [7]. Вибір зазначеного збірника мотивований тим, що він є відносно давнім і непоміченим радянською редакцією (на тенденційність і редагування фольклорних записів радянського періоду неодноразово вказували дослідники — див. [8]).

Перелік власних імен подається в кожному випадку в порядку їх задування в тексті, в дужках подано кількісні характеристики: Пісня 1: *Вифлеєм* (3), *Христос* (2), *Ірод*, *Йосиф* [(7: 3–4)]; Пісня 2: *Христос*, *Марія*, *Йосиф* [7: 4–5]; Пісня 3: *Йосиф*, *Христос* (3), *Марія* (2), *Ірод* (2), *Вифлеєм*, *Єгипет* [7: 6–7]; Пісня 4: *Марія*, *Вифлеєм* [7: 8–9]; Пісня 5:

Вифлеєм, Марія (2) [7: 9–10]; Пісня 6: Марія (2), *Адам, Ісус, Христос* (3), *Вифлеєм* [7: 10–12]; Пісня 7: Христос (2), *Ірод, Вифлеєм, Йосиф* [7: 13–15]; Пісня 8: Христос (7), *Вифлеєм* [9: 15–16]; Пісня 9: Вифлеєм, Христос (3) [7: 16]; Пісня 10: Вифлеєм, Ірод (2), *Йосиф, Марія, Єгипет, Христос* [7: 16–17]; Пісня 11: Адам, Єва, Вифлеєм [7: 17–19]; Пісня 12: Ірод (6), *Єфез, Діяна, Христос* (5), *Єгипет* (3), *Йосиф* [7: 19–21]; Пісня 13: Марія (28), *Христос* [7: 21–22]; Пісня 14: Христос (2) [7: 22–24]; Пісня 15: Христос (7), *Вифлеєм* [7: 24–26]; Пісня 16: Адам, Христос (2), *Вифлеєм* (2) [7: 27–29]; Пісня 17: Христос, Вифлеєм, Давид, Марія (2), *Йосиф, Арон* [7: 29–30]; Пісня 18: Ісус Христос (1), *Йосиф, Вифлеєм, Давид, Єва, Адам, Марія* [7: 31–32]; Пісня 19: Адам (4), *Єва* (4) [7: 32–34]; Пісня 20: Ісус (2), *Вифлеєм, Юда, Стефан, Іван, Михаїл, Гринько, Макарій, Гарасим, Никита, Марія, Христос* (2) [7: 34–35].

Аналіз онімного простору перших 20 колядок досліджуваного збірника виразно показує, що найбільш значущі, максимально сакральні імена виступають водночас і найчастотнішими, як-от теоніми *Христос* і *Марія* (що мають і найбільшу кількість заміників), топонім *Вифлеєм*. Найчастотніше згадування саме цих онімів цілком умотивоване логікою описуваних колядковими текстами подій: колядки оспівують народження Христа Марією у Вифлеємі. Менш частотними є найменування земного чоловіка Марії *Йосиф* та Ісусового ворога *Ірод*. Як імена епізодичних персонажів виступають антропоніми на позначення перших людей *Адам* і *Єва*, так само епізодичним є топонім *Єгипет*. Язичницьку символіку, поборювану християнством, утілюють теонім *Діяна* й урбанонім *Єфез* (Ефес на території сучасної Туреччини) — місце культу язичницької богині.

У наступних 20 піснях досліджуваного збірника фіксуємо таку онімну динаміку: Пісня 21: Христос (2), *Марія* (2), *Йосиф, Давид, Емануїл, Вифлеєм* [7: 35–36]; Пісня 22: Ісус, Марія (2), *Йосиф* [7: 36–37]; Пісня 23: Гавриїл, Назарет, Вифлеєм (2), *Єдем, Персида, Христос* (4), *Ірод* (2), *Рахиль* (2) [7: 37–39]; Пісня 24: Христос (2), *Давид, Марія* [7: 39]; Пісня 25: Юдея [7: 40–41]; Пісня 26: Йосиф, Ісус, Ірод (3) [7: 41–42]; Пісня 27: Марія, Христос [7: 42–43]; Пісня 28: Христос (4), *Марія, Йосиф, Вифлеєм* (2), *Ірод* (2) [7: 43–45]; Пісня 29: Марія, Христос (5), *Ірод* (4), *Вифлеєм* (4), *Рахиль, Валаам* [7: 46–48]; Пісня 30: Ісус Христос (2), *Вифлеєм* [7: 48–49]; Пісня 31: Давид, Христос (11) [7: 49–50]; Пісня 32: Вифлеєм (2) [7: 50–52]; Пісня 33: Давид, Ірод (2), *Христос* [7: 52–53]; Пісня 34: Емануїл [7: 53–55]; Пісня 35: Марія (3), *Христос* (5), *Ірод* (3), *Йосиф, Єгипет* [7: 55–57]; Пісня 36: Вифлеєм (2), *Ісус* [7:

57–58]; Пісня 37: *Христос, Ісус, Україна* [7: 58–59]; Пісня 38: *Йордань, Христос* [7: 59–60]; Пісня 39: *Ісус, Марія, Йосиф* [7: 60–61]. Узагальнюючи, отримуємо таку кількісну парадигму: *Христос* (37), *Марія* (17), *Ірод* (16), *Віфлєєм* (14), *Йосиф* (9), *Ісус* (8), *Давид* (4), *Едем* (4), *Персида* (4), *Рахиль* (3), *Гавриїл* (2), *Емануїл* (2), *Ісус Христос* (2), *Назарет* (2), *Валаам*, *Єгипет*, *Йордань*, *Україна*, *Юдея*.

На місці антропонімів у колядковому тексті нерідко виступають їхні замітники (субститути), наприклад, *Син Божий*, *Божа Дитинка*, *Слово-Бог*, *Слово*, *Дитя*, *Дитятко*, *Дитина*, *Младенець*, *Маленький*, *Новонароджений*, *Первенець*, *Юнець*, *Чадо*, *Отрочатко*, *Ягнятко*, *Цар*, *Король*, *Владар*, *Владика*, *Пастир*, *Творець*, *Предвічний*, *Спаситель*, *Відкупитель*, *Вибавитель*, *Створитель*, *Учитель*, *Мессія*, *Спас*, *Богочоловік*, *Гість*, *Скарб*, *Лелійка*, *Убогий*, *Терпінє*, *Зірничка*, *Він*, *Ти* замість *Ісус Христос*, *Діва*, *Дівця*, *Яниця*, *Пречиста*, *Мати*, *Панна*, *Цариця*, *Чиста Лелія* замість *Марія*, *Прамати*, *жена* замість *Єва*. Згадані замітники ілюструють потужну онімну стилістику, що підсилюється вживанням великої літери. Очевидно, таке замінювання можна вважати типовою особливістю сакральних текстів, що пояснюється не стільки прагненням до стилістичного урізноманітнення оповіді, скільки намаганням не вживати божественні імена зайвий раз, “всує”. Особливо багата на неповторювані субститути, невідомі з інших текстів, колядкова пісня 39:

*Спи, Лелійко, спи,
головку склони...
Спи, Убогий, спи,
рученьки зложи!..
Спи, Терпінє, спи,
очка зажмури!..
Спи, Зірничко, спи,
мрій про небо сни!..* [7: 60–61].

Широке вживання таких субститутів ускладнює кількісні підрахунки частотності онімів у колядкових текстах. Так, наприклад, у пісні 11 з аналізованого збірника *Ісус Христос* прямо не названий жодного разу, натомість ужито іменування *Той, котрого ви так ожидали*, *Він* (2), *Син*, *Бог* (3), *Божество*, *Новонароджений*, *Пан*, *з неба дан*, *Господь*, *Дитятко*, *Ягнятко*, *Дитя* [7: 17–19].

Загалом можна зробити висновок про те, що в українських колядкових текстах цілком реалізується пов’язаний із мовною сугестією відомий принцип магічного мислення, згідно з яким часте вживання

сакрального слова (загальної або власної назви чи навіть звукосполучення, пор. давньоіндійські мантри) максимально підсилює його магічний ефект. Окремим випадком реалізації такого принципу є вживання в текстах колядок сакральних онімів, передусім численних найменувань *Христа* і *Марії*.

Особливий інтерес у зазначеному плані становлять випадки такого повторюваного вживання імен, як *Марія! Марія! Марія* (у багаторазово повторюваному приспіві) [7: 21–22]. *Ірода, Ірода, Ірода злого, злого* (двічі повторюваний рядок) [7: 41], що за структурою та функціями дуже нагадують стародавні заклинання. У першому випадку маємо текст, близький до прикликання добрих сил, у другому — заклинання, відторгнення злих сил.

Отже, аналіз онімного простору української колядкової мови визначає найактуальніші лексеми, кількісна та семантична кваліфікація яких увиразнює їхню роль у впливових контекстах фольклорного жанру та акцентує на необхідності якнайдетальнішого вивчення таких дискурсів з огляду на їх гармонізувальну роль.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Задорожний В. Еволюція народної релігійної колядки в Новітній час / В. Задорожний // Народна творчість та етнографія. — 2004. — № 1–2. — С. 69–76.
2. Карпенко Ю. О. Українська ментальність: палеолінгвістичне декодування / Ю. О. Карпенко // Бог // Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. — Житомир, 2003. — № 10. — С. 162–170.
3. Китова С. Симфонія кольорів у лексиці колядок і щедрівок (Колір у системі художніх засобів українських пісень різдвяного циклу) / С. Китова // Народна творчість та етнографія. — 2004. — № 1. — С. 22–25.
4. Берковець В. В. Монотон як тип ритмічної структури українських народних замовлянь лікувального характеру та його сугестивний вплив // Мова та історія. — К., 1996. — Вип. 18. — С. 3–4.
5. Болтаева С. В. Ритмическая организация суггестивного текста: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / С. В. Болтаева. — Екатеринбург, 2003. — 24 с.
6. Жайворонок В. В. Символіка імені в контексті етнокультури / В. В. Жайворонок // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. — 2001. — Вип. 5. — С. 106–115.
7. Коляди і щедрівки на Різдво Христове і Богоявлення з додатком пісень страчних, воскресних і інших пісень церковних. — Джерсі Сіті : Свобода, 1927. — 96 с.
8. Колесник Н. С. Особливі імена в українських народних обрядових піснях / Наталія Степанівна Колесник: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 1998. — 22 с.
9. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: Монографія / Т. Ю. Ковалевська. — Одеса : Астропринт, 2008. — 324 с.